

BIVALNA ARHITEKTURA OB ŠIRŠEM SPOZNAVANJU

UDK 728.6
COBISS 1.01 izvirni znanstveni članek
prejeto 01.06.2006

Residential architecture upon wider acknowledgement

izvleček

Nove oblike vnašajo v urbani prostor neberljivost in dezorientacijo. V krajini ob neakovostnih individualnih gradnjah se izgublja identiteta.

Postindustrijska družba bi morala - ob nekontroliranem in pretiranem izkoriščanju narave - spet ovrednotiti pomen življenja v skladu z naravo.

Ljudska arhitektura je vsebovala niz pomenskih znamenj in lastnih interpretacij arhetipov.

Biologičnost s odraža kot sinteza visoko razvitih sistemov k živim oblikam bivanjskega okolja. Arhitektura je več kot le seštevek sestavin kot so: vključevanje v okolje, bioklimatika, energetika, biologični materiali, prostorska zasnova...

V procesu človek - narava - arhitektura je prisoten vidik humanizacije. Bivalna arhitektura je lahko kvalitetna le, če je celovita.

abstract

New forms are bringing illegibility and disorientation to urban space. Because of poor quality buildings the landscape is losing its identity. Because of uncontrolled and excessive exploitation of nature, post-industrial society should again evaluate the meaning of living in harmony with nature.

Vernacular architecture contained many signifiers and inherent interpretations of archetypes.

The biological nature is expressed as a synthesis of highly developed systems to living forms in the environment. Architecture is only a sum of components that includes: environmental integration, bio-climate, energy, biological materials and spatial layout.

In the process humanity-nature-architecture, the aspect of humanisation is always present. Residential architecture can have quality only if it is comprehensive.

ključne besede:

urbani prostor, okolje, ljudska arhitektura, vrednotenje, biologičnost, prostorska zasnova

key words:

urban space, environment, vernacular architecture, evaluation, bio-logical, spatial layout

V času, ki ga ne zaznamuje le nagli civilizacijski razvoj, bogat z mnogovrstnimi zamislivi in pobudami, se v urbanistično arhitekturni stroki soočamo s spoznanjem, da vnaša kopičenje novih, navideznih (virtualnih) oblik v urbani prostor določeno neberljivost in dezorientacijo, medtem ko bi za zunajmestni, krajinski prostor lahko dejali, da se spričo množice neakovostnih individualnih gradenj skorajda že izgublja identiteta naše krajine, kar pelje v razkroj prostorskih vrednot.

Pogled v polpreteklost nam kaže, da so v industrijski dobi tudi na področju arhitekture prevladovali smeri, ki so temeljile predvsem na pridobitvah tehničnega in tehnološkega snovanja z monovalentnimi rezultati. V bivalni arhitekturi se je to, poleg ekstenzivne izrabe zemljišča, odražalo predvsem v funkcionalističnih zasnovah, v umetnih toplotnih regulacijah, v konstrukcijskih inovacijah, v tehnološki estetiki arhitekturne lupine, pa vse do utopičnih vizij metabolistov in megastrukturalistov kibernetične revolucije.

Kot skromnejše nasprotje ambicioznejših mednarodnih arhitekturnih scen, so v takratnem obdobju nastajale urbane aglomeracije t.i. spalnih naselij, ki so se uveljavljale tudi pri nas, seveda največkrat z omejenimi tehničnimi možnostmi ter s poenostavljenim pojmovanjem načel Atenske listine. Ekstenzivna urbanizacija je pljusnila čez urbanizirani rob v pri- in zunajmestni prostor, ga po "zaslugi" enosmernih in zbirokratiziranih načel pozidave temeljito razkrojila in tako razvrednotila vse temeljne značilnosti kulturnega bivalnega okolja.

Kako dalje? Prispeli smo do točke, ko bi bilo že dovolj razlogov za spremembo mišljenja. Prav naša stroka bi bila dolžna opozoriti na pomembnost prekinitve z dosedanjim normativizmom ter se priključiti na regeneracijske procese v bivalnem okolju, ki v razvitem svetu že potekajo. To so procesi

postindustrijske osmišljenosti, ki imajo korenine tudi v energetske krizi sedemdesetih let. Internacionalizirana univerzalnost urbanizma in arhitekture je stopila v ozadje, v ospredje je stopilo odzivanje na značilnosti posameznih prostorov in okolja nasploh. Danes je sicer pridobila arhitektura spomina, vendar v bodočnost najbrž ne pelje le ena pot, ampak več poti (čeprav so zaenkrat verjetno še premalo izrazne).

Postindustrijska kultura prinaša novo spoznanje ob preporodu starih spoznanj, ki bi jih morali prilagoditi novemu času. Če je družba industrijske dobe videla v arhitekturi le tehniko graditve, naj bi postindustrijsko obdobje v arhitekturi videlo spet kulturo graditve.

Družbe predindustrijske dobe so bile kulturno eko-koncentrične. Tehnologija je bila sicer preprosta, vendar je bilo grajeno okolje prežeto s pomenskostjo. Predvsem so bile rešitve vezane na kraj. Če je bila določena arhitektura zakoreninjena v prostoru, je kultura arhitekture preživela, saj je bila potrjena njena pravilna življenjska naravnost.

Razvoj družbe predindustrijskega obdobja se je odražal tudi v kontinuiteti dopolnjevanja simboličnega sistema človek - narava. Če je bila naravnost industrijske dobe v nekontroliranem obvladovanju in izkoriščanju narave, bi morala družba postindustrijske dobe spet ovrednotiti pomen življenja v skladu z naravo.

Najvišji in kompleksni red v naravi je bio-logični red. Tako potrebuje arhitektura novo, na naravi slonečo analogijo. Kompleksni dinamični ekvilibrij življenja - narava naj bi postala zgled tudi za bivalno arhitekturo. Na stavbe naj bi gledali kot na žive organizme, ki se rojevajo, rastejo, se razvijajo, se prilagajajo, komunicirajo s svojim okoljem, se pa tudi starajo, umirajo, a se spet rojevajo...

Vse našete značilnosti je vsebovala tudi naša ljudska arhitektura. Oblikovala jo je vraščenosť v naravno okolje, organska prostorska zasnova, zmožnost rasti in spreminjanja. Nekoč je bilo pravilo, da je bilo na stari stavbi treba ohraniti vse tisto, kar je bilo na njej vrednega, vendar bi naj dodali z novim znanjem in zahtevami tudi nove dele, ki bi arhitekturi dajale nove vrednosti. Za razumevanje razvoja in vrednost stavbarstva je bilo pomembno morda še bolj tisto, kar se je sčasoma razvijalo, spreminjalo in dopolnjevalo [Fister, P 1986].

V likovnem pogledu je ljudska arhitektura vsebovala niz pomenskih znamenj in lastnih interpretacij arhetipov. Ni bila v sozvočju le sama s seboj temveč tudi s svojim okoljem, zato je bila sintaktična in kontekstualna, v smislu postmodernega mišljenja in tendenc, zainteresiranih na lokalnem (genius loci) in ne na splošnem, internacionalnem.

V davni preteklosti je bil človek "homo viator", ki si je izbral pot, prostor in cilj. Če se je hotel uveljaviti, si je poiskal oporišče – locus, kjer se je nadejal trdnjega odnosa med seboj in svojim okoljem – naravo. In ves nadaljnji razvoj je potekal dalje v tem smislu. Še več, razen vključevanja okolja, kot so: zemljina, voda, veter, sonce, rastline in živali, je vključeval še geomantiko in kozmos.

Tako so lokacije z žarišči energije preživljale stoletja in novi rodovi so večkrat znova gradili na istem mestu. Tudi ta fenomen je racionalna industrijska doba zavestno obšla. Šele danes se sprašujejo raziskave tudi glede kozmičnih in zemeljskih sevanj, predvsem pa z opozarjanjem na t.i. geopatične cone, ki bi se jih morali pri gradnjah izogibati.

Kaj nam torej ponuja pogled v preteklost? Ali naj odkrivamo že odkrito in ne spoznavamo že spoznavanega? Da in ne. Razlike so v pristopih, sredstvih, v mišljenju in odločitvah.

Arhitektura, ki temelji na principih bio-logičnosti, se bo morala hočeš-nočeš napajati od spoznanj, ki vključujejo vse pozitivne izkušnje iz preteklosti.

Kaj je pravzaprav biologičnost graditve?

K razčlenjenemu in razdeljenemu miselnemu modelu tehnike in tehnologije konfrontiramo bio-logično celovitost. Ta se odraža kot sinteza visoko razvitih sistemov človeškega, živalskega in rastlinskega sveta k živim, organiziranim oblikam bivanjskega okolja. Takšen način življenja nakazuje premik od tehnicistične k bio-logični družbi. Bio-logična arhitektura bi bila hkrati prispevek k arhitekturnemu pluralizmu, kjer se ponavljajo sestavine in manj sistemi. Taki principi so razvojni, dopolnjevalni, prilagojevalni, a celoviti.

Da bi bila izbira večja je treba več ponuditi.

V razvitem svetu poznamo danes t.i. alternativno bivalno arhitekturo kot so: solarne hiše, ki živijo s soncem, energetske

hiše, ki upoštevajo še druge naravne energetske vire ter ekološke hiše, ki vključujejo še ostalo ponudbo narave. Vsem pa je skupna bio-logičnost, ki pomeni graditev z naravnimi materiali in po naravnih zakonitostih, skratka – po vseh principih bio-logične smotnosti.

Pri vsem tem pa ne gre le za bio-klimatski in ekološki vidik graditve, temveč in predvsem za kvalitetnejše bivalne pogoje.

Kje stoji danes človek, kje narava in kje arhitektura?

Kljub današnjim alternativnim filozofskim izhodiščem – (dosedanjo filozofijo naj bi zamenjala "bio – zofija"? – se kažejo v tehnici – stično razvitih okoljih znova mnogi tehnični in tehnološki preboji, kot je npr. "high-tec" na Japonskem. Kaj nam prinašajo hkrati s sociološkimi premiki? Jih bomo znali obvladati? Kje stoji v tem primeru človek in – morda je to današnje vprašanje – kje stoji pri tem narava?

Do renesanse je bil arhitekt tudi naravoslovec, medtem ko je šele pred približno 150 leti postalo naravoslovje ekzaktna veda [Otto, F].

Arhitekt je mislil celovito. Sodobna znanost je analitična, saj znanstvenik vsako reč razstavi in jo z matematično natančnostjo opredeli. Danes definirajo naravo različni profili: biolog, atomski fizik, kemik, matematik, filozof... Arhitekt ima o vsem tem bolj medel pojem in je zdaj vprašanje, če ni zanj najbolje, kot če bi imel ekzaktnega? Danes naj bi se ekzaktni pojmi baje začeli spet "mehčati". In če to drži, potem arhitektura ne more biti tehnična funkcija, ampak neke vrste "spesnjena fikcija", torej neke vrste sredstvo za sporočilnost in ugodje, ne le instrument uporabe in praktičnosti.

In kako je sedaj s človekom in njegovo arhitekturo?

V družbi naraščajočega pluralizma, a tudi različnih mentalnih stopenj, ne bo dovolj, če bomo še dalje neobremenjeno uporabljali znani aksiom: "Človek je merilo vseh stvari." Danes, ko išče človek nove skladnosti in vrednote življenja, mu arhitektura v fiziološkem merilu življenja izpolni njegova čustvena in duhovna pričakovanja. Čeprav so bile v nekaterih zgodovinskih obdobjih v različnih delih sveta duhovne in pomenske komponente morda prisotnejše kot danes, je bil odnos človek – arhitektura še do nedavnega zreduciran na golo fizično funkcionalnost ter na merska izhodišča helensko zdravega človeka. Ne le telesna oviranost, temveč tudi psihične posebnosti posameznika, kot so: značaj, temperament, čustvovanje, domišljija, spomin ipd., po katerih se ljudje med seboj razlikujejo, presega klasična človeška merila, saj izhajajo omenjeni znaki in odločitve, kot tudi njihove posledice, iz individualne pogojenosti in naravnosti. Tako ni na primer nagnjenje do sporočil dediščine ali navezava na naravo le nostalgija ali romantika,

ampak eksistencialna potreba, kot reakcija na nemir današnjega hektičnega življenja. Narava pa še vedno izžareva zaupljivost, nedvoumnost in mir.

Bivalna arhitektura in kultura

"Arhitektura sama po sebi ne obstaja, vedno je v streho, zid in temelje vgrajena tudi prostorsko oblikovana resnica celovite zavesti" (Hegel)

Mumford, L. pa pravi: so trije izviri višjega reda: narava, kulturna zgodovina in človekova duša. Če smo jih obšli zaradi kvantitativne proizvodnje, mehanicistične zmogljivosti in birokratskega reda pomeni to, da smo sterilizirali ne le arhitekturo, temveč tudi naše življenje. Zaradi analogije med biološko in kulturno evolucijo je morfološko bogastvo arhitekture esistencialni pogoj za nujno ekvivalentno skladje. Tako se solarni in ekološki "stil" arhitekture do sedaj ni uveljavil, saj je arhitektura odvisna od kulturne dediščine, od spomina in simbolnosti. Adaptacija bivalnega okolja na simbolni ravni je vsekakor bolj zahtevna kot primarna, biološka adaptacija. Naš praprednik si je najprej poiskal ali zgradil zatočišče šele, ko je njegov obstoj ni bil več ogrožen, se je pojavila likovna komponenta kot sporočilni znak in nadgradnja za primarne potrebe preživetja.

Kvalitetna bivalna arhitektura se odziva hkrati na ugotovitve sodobne psihologije, ki vedno bolj upošteva iracionalno sfero človeške biti ter individualne in kolektivne probleme nezavednega. Morda še bolj kot krajina, je hiša "l'état d'âme" [Bachelard, G].

Futurolog W.R.Lutz vidi v ekološkem načinu graditve izraz paradigmatične izmenjave od "Hard Systems Thinking" k "Soft Sistem Thinking" od znanstvenega svetovnega nadzora trdega, centraliziranega, količinskega, mehanično proizvedenega, specializiranega, agresivnega, k: mehkeemu, decentraliziranemu, kakovostnemu, individualno ustvarjalnemu, vsesplošnemu, humanemu...

Kot povzetek tega zreduciranega razmišljanja o kulturološkem vidiku bivalne arhitekture današnjega trenutka, bi lahko navedli še nekaj elementov iz primerjalne sheme postindustrijske logike [Trstenjak, A].

logika industrijske dobe:

homogenost.....simbioza
obvladovanje narave.....skladnost z naravo
materialna zadovoljitev.....kulturno zadoščenje
učinkovitost.....estetika, etika

logika postindustrijske dobe:

Družbeni vidik:

Ko preide ekološki in kulturni vidik bivalne arhitekture v način življenja, postanejo vidni družbeni vidiki ekosocialnih in ekoloških dejavnikov: decentralizacija, samooskrbovanje, lastno delo.

V predindustrijskih obdobjih sta bila bivanje in delo združena v okvir istega grajenega okolja, večji del tudi "pod isto streho", kot so: kmetija, vinogradništvo, planšarstvo, pa obrt, gostilna, trgovina, ipd. Te "simbioze" so poseblejale človekov obstoj, ki je bil vezan "na lokus", kot so narekovali pogoji določenega okolja.

Industrijska družba je bivanje in delo dezintegrirala. Monofunkcionalna navidezna stabilnost bivališč – stanovanja iz polpreteklega obdobja postajajo sčasoma otrdela, ker se ne morejo oz. se ne bodo mogla prilagoditi novim, integracijskim funkcijam. Današnje stanovanjsko okolje – družbeno usmerjeno ali zasebno individualno – je poleg funkcije spanja, prehranjevanja in dnevnega bivanja, naravnano kvečjemu še na prosti čas, manj pa na lastno domače delo (razen v ruralnem okolju, a še to s pridržki glede na novodobno "presajevanje" predmestnih ali primestnih hiš v ruralni prostor).

Poindustrijska elektronska doba nakazuje določene premike ob decentralizaciji dela

Napovedujejo, da bo "elektronska evolucija" kmalu spremenila potek družbenega razvoja. Delo naj bi decentralizirala najprej v industriji in tudi v upravi (npr. pri FIAT-u naj bi se podoben proces že začel?)

Mar to pomeni, da se bomo morali arhitekti v naših zasnovah bivalne arhitekture preorientirati na nove vzorce, predvsem na podeželju? Skoraj paradoksalno pa zveni, če se bosta v bodočem razvoju bivalne arhitekture pojavila dva vzorca: prvi, ki bo z dezintegracijo dela moral zadostiti potrebam "homo contiuausa" in

drugi, ki bo moral prisluhniti morebitnim trendom "homo viatorja"?

Delo na domu bi za določene zvrsti gospodarstva in izobraževanja pomenilo prihranek na transportu in času, ki ga prihajanje na delovno mesto in vse, kar je s tem v zvezi, danes zahteva. Prihranek bi šel v korist povečanju bivalnih površin, ki so po dosedanjih normah pri nas na spodnji meji, kar velja predvsem za družbeno usmerjeno stanovanjsko gradnjo; pri individualni gradnji, ki je večinoma predimenzionirana, pa onemogočajo neprilagodljive, toge zasnove, vsakršno prilagajanje sodobnim potrebam. Vsako bivališče lahko celo omejuje človekovo svobodo s tem, da je preveč "stabilno", ker se ne more več prilagajati novim potrebam.

Ob takem razmišljanju lahko spoznamo: **Arhitektura je mnogo več kot seštevek njenih sestavin.**

Zato naj bi tudi v integracijskem procesu bivalne arhitekture prvenstveno videli in upoštevali združevanje vseh pozitivnih spoznanj iz preteklosti in eko-psiholoških ter socioloških zahtev današnjega, a tudi jutrišnjega dne.

Če bi bila bivalna arhitektura samo ekološka, samo solarna, samo energetska, samo regionalistična, samo tehnološka, samo estetska itd., bi bila normativistična, formalistična, skratka – dogmatska. Kadar favoriziramo funkcijo, smo osiromašili arhitekturo za njeno umetniško sporočilo; če bi poudarjali le likovno komponento, bi postala arhitektura, ki je uporabna umetnost prostora, najverjetneje neživljenjska, formalistična tvorba.

Če naredimo kratek povzetek, bi bili:

Integracijski elementi bivalne arhitekture kot ponudba večplastnega razpona od bio-logične do vsebinske integracije z naslednjimi postavkami:

1. vključitev v okolje (prednostno na urbanem robu in zunaj njega)
topografija: ravni teren, neprimeren za kmetijsko obdelavo, nagnjen teren, primeren za terasno ali polvkopano gradnjo, prisotnost naravnih sestavin: livada, drevje, gozd, voda, modularno zemljišče...
2. topologija: ev. priključek na dediščino arhitekturne identitete kot iztočnico za prostorsko in morfološko tipiko
2. bioklimatika: mikroklima, orientacija, vpliv sonca, smer vetra, izogibanje ev. toplotnih obratov (pozimi)...
3. energetika: solarni tropizem stavbe kot predpogoj za koriščenje sončne energije (predvsem pasivne), ohlajevanje, naravno senčno, protisončna zaščita z vegetacijo...
4. bio-logični materiali: naravni: opeka, kamen, glineni naboj, les...

5. prostorska zasnova: integracija kot vsebinski preplet in združevanje funkcij bivanja, dela, izobraževanja, sprostitve... Bivanje: skupno, komunikativno in individualno, kontemplativno...

6. prostor in njegova gradacija:

- zunanji: odprti, naravni, zeleni
- vmesni: odprti, pokriti (pergola, lopa, senca, gibljivo zaprti, zastekljeni; steklenjak (toplotna past), rastlinjak (oskrba s povrtnino), zimski vrt (zeleno dnevna soba) in akvarij, terarij, vivarij...
- notranji: zaprti, umetni, zavetni, bivanjski, delovni, sprostitveni, intimni, meditativni.

7. hiša, ki raste. spremljajoči preplet prostorov, dodajanje novih funkcij: delavnica, hobby prostor, igralnica živali (ne v smislu nekdanjih domačih živali za delo in hrano, temveč za družinsko sobivanje (opazovanje, razumevanje, humani odnos itd.)

8. vključevanje vseh vrst uporabnikov: tudi potencialno oviranih, z arhitekturo brez arhitekturnih ovir.

9. morfološki vidik. se odziva lastni tipologiji in navezavi na ožji in širši prostor v likovnem pogledu.

Sklepne misli

Integracija v bivalni arhitekturi je na nivoju bio-logičnosti (naravne zakonitosti) ter na vsebinsko-prostorskem nivoju (antropološke zahteve) možna. Glede na njene morfološke sporočilnosti ostaja prilagoditvena na okolje, tako z vidika prostora, kot oblikovanja lupine.

V integracijskem procesu človek-narava-arhitektura je prisoten tudi vidik humanizacije, a preprečuje odtujenost in pospešuje socialnost. Bivalna arhitektura je kvalitetna, kadar je celovita. Ta pa lahko v našem razvojnem obdobju ostaja še določen čas v zametku. Ostanimo optimisti!

Viri in literatura

- Bachelard, G: La poetique de l'espace
Fister, P., 1986: Umetnost stavbarstva na Slovenskem, Cankarjeva založba Ljubljana
Otto, F: Raumals Ekologisches System
Trstenjak, A: Psihologija ustvarjalnosti